

V ADER NA VADER BLIJKT WEGGEWAARD

HET OEUVRE VAN VICTOR SCHIFERLI

Victor Schiferli publiceerde tot op heden vier dichtbundels en een roman. Zijn debuut, *Aan een open raam* (2000), werd positief ontvangen en genomineerd voor de C.Bud-dingh'-prijs. De poëzie werd geprezen als volwassen, virtuoos, intelligent en relative-rend. In de receptie van de twee volgende bundels kwam vooral die relativering naar voren. Critici schreven waardierend over de vervreemding en de humor, maar vooral over de gelatenheid en de ingehouden melancholie. Volgens Rob Schouten bewees Schiferli in *Verdwenen obers* (2005) zelfs dat “een betrekkelijke matheid” ook mooi kon zijn. Schiferli's roman, *Dromen van Schalkwijk* (2012), werd op eenzelfde manier ont-vangen. “Een liefdevol en melancholiek portret van een jeugd in de jaren tachtig”, aldus Peter Buwalda. En *Vrij Nederland* oordeelde: “Een beetje braaf is het wel.” Helaas krijgen critici op hun podia doorgaans niet de ruimte om een nieuw werk in perspec-tief te zetten. Want met *Dromen van Schalkwijk* smeedde Schiferli zijn kleine oeuvre tot een bijzonder sterk geheel. Dat zal ik hier laten zien. Schiferli's recentste bundel, *De man van vroeger* (2015), sluit daarbij aan en gaat tegelijk ook verder.

GERITSEL IN DE STRUIKEN

Schiferli's poëzie is op het eerste gezicht eenvoudig en toegankelijk. Korte zinnen. Overzichtelijke strofering, met een toenemende voorkeur voor het terzet. *De man van vroeger* is geheel in gedichten van vijf terzetten geschreven. Nergens formele capriolen. De stijl is afgewogen, zonder opvallende ritmiek, rijm of zinsbouw. Geheel passend bij de inhoud, die een zekere gelatenheid vertoont, zoals in deze verzen: “Dat alles een reden heeft overheerst niet/het besef dat niets er iets toe doet.” Kort en bondig.

KOEN VERGEER

werd in 1962 geboren in Utrecht. Publiceerde diverse boeken over formule 1. Andere werken van hem zijn *Vaders langs de lijn* (2008), over jeugdvoetbal, en *Mahler. Wat de muziek mij vertelt* (2011). Hij schrijft daarnaast over poëzie, voornamelijk in *Poëziekrant* en *Ons Erfdeel*.

Contact: koenvergeer@casema.nl

Overigens zijn deze regels nauwelijks nog ingehouden melancholisch te noemen, eerder zwartgallig. De stemming in Schiferli's eerste bundel, waaruit dit citaat afkomstig is, is dan ook vaak somber. De ik-figuur zit vast in zijn eigen denken, en ook met de liefde gaat het maar moeizaam. In de tweede bundel, *Verdwenen obers*, zit wat meer lucht, wat meer humor. Maar opnieuw is er gelatenheid: "Vijftien januari was een vreemde dag. Zelf/ heb ik er geen herinneringen aan." Op deze constatering volgen meteen vier gedetailleerde observaties: over een buurvrouw, een kat in de struiken, een leeg flesje Yogho en het geluid van een spoorwegemplacement. Waarop de dichter besluit: "Hoe ik het wend/ of keer, ik weet er niets meer van." Gedetailleerde observaties, van dingen die er nauwelijks toe doen, een leeg flesje, geritsel in de bosjes: het komt vaak voor. Het is een van de opvallendste facetten van Schiferli's werk: haarscherpe waarnemingen van nutteloze dingen, die even scherp en zonder opsmuk worden weergegeven. De eerste bundel besluit met een krant die in de vroege ochtend reeds vergeelt en "willoos weggevoerd wordt/ opgezweept door een bezemwagentje/ verteerd op het natte asfalt/ waar grauwhed heerst zoals het hoort". In het openingsgedicht van de tweede bundel zien we "een voortwaaiende tas/ langs de balustrade/ van het flatgebouw". Het waait nogal eens in deze gedichten. Een winnend staatslot waait weg door een open raam, een adres is "verstoven". En elders: "wij zijn: weggewaaid". Dingen waaien weg, vallen uiteen, zoals de vriendengroep na een filmavond:

Terwijl mijn vrienden zwaaien
en ik uiteindelijk mijn naam hoor
die ze overigens niet riepen
dus waar heb ik het over ik zit
op een fiets en verdwijn in het niets
kan niet helpen dat dat rijmt

BUITENSTAANDER

De voorkeur voor de marge en het uiteenwaaien van mensen en dingen maken de dichter tot een buitenstaander. Of is het andersom? In *Verdwenen obers*, waarin de dichter meer autobiografie lijkt toe te laten, zien we hem als kind al in de marge vluchten: “Ik (...) rende geluidloos van hoek naar hoek/ van het schoolplein op zoek naar een plek/ waarvan ik zeker wist dat hij er niet was.” In de derde bundel *Toespraak in een struik* (2008) lijkt de marginaliteit te leiden tot een depressie. In het gedicht ‘De ziel der depressie’ constateert de dichter:

Je hebt overal oog voor maar zelden doet dat
ter zake. Wie ziet jou?

Al in het openingsgedicht somt de dichter zijn misplaatstheid op: “Een orgie in een telefooncel./ Een verhoor in een luciferdoosje./ Een toespraak in een struik./ Vuurwerk achter de kast.” Het is allemaal tevergeefs: “Geen opvallende reacties,/ hier en daar gekuch. Alles/ blijft zonder gevolgen.” Minder en minder lijkt de dichter deel te nemen aan de wereld om hem heen:

Victor Schiferli staat glimlachend
bij het hek. Hij ziet mij niet, ik
ben hem niet. Wel zie ik er zo uit.

Eigenlijk kondigde deze identiteitscrisis zich al aan in het titelgedicht van *Verdwenen obers*. Gezeten in een café of restaurant komt de dichter maar niet in contact met de obers, wat hem weer in zichzelf doet wegdraaien: “U wilt mij niet zien/ maar ik zie u ook niet. (...) Tot vraagteken gereduceerd/ zit ik aan tafel en/ noteer zelf mijn vraag.”

HET VERHAAL

Met het verschijnen van Schiferli's roman in 2012 vielen er allerlei zaken in zijn oeuvre op hun plaats. In een interview vertelt de dichter dat hij twintig jaar aan de roman gewerkt heeft. Het is duidelijk dat het verhaal uit de roman een keer gezegd moest zijn.

Victor Schiferli © Koos Breukel / Singel Uitgeverijen.

Het is niet zo dat de roman de poëzie verklaart, maar alleen al door te laten zien hoezeer de verschillende beelden en momenten in de poëzie bijeen horen, wordt het voor de lezer makkelijker de gedichten te plaatsen. De ongrijpbare kern van het verhaal zit bovendien toch in de poëzie.

Dromen van Schalkwijk vertelt het verhaal van een puber, woonachtig in Haarlem, begin jaren tachtig. Het gaat over zijn muziek, over zijn verliefdheid en zijn inertie. Met treffende details, met name wat betreft muziek en televisieprogramma's, weet Schiferli de lezer mee terug te nemen in de tijd. Daarnaast blijkt hij ook mensen en situaties haarscherp te kunnen observeren. Zoals de inertie van de hopeloos verliefde hoofdpersoon, Felix Swammerdam: "Achter mijn jongensbureau was de wereld overzichtelijk. Altijd was ik omringd door dezelfde voorwerpen (...) Ook mijn hoofd had al jaren dezelfde inhoud. Nooit gesproken zinnen, de spijt daarover, schaamte over dingen die ik had gezegd. Lots gezicht. Fantasieën over woorden die zij uitsprak maar die nooit uit haar mond kwamen. De allesoverheersende wil tot het realiseren van een ondenkbaar verlangen. Herinneringen aan rusteloze avonden en nutteloze nachten. (...) Jezelf het liefst met veger en blik willen opruimen."

De roman gaat echter vooral over de situatie in het gezin waar Felix thuishoort. Zijn ouders zijn gescheiden. Zijn verwarde moeder is hertrouwd met een akelige, egoïstische man die zwelgt in zelfmedelijden. Zijn vader leidt een kleurrijk, maar nogal vluchtig bestaan in Amsterdam, waar Felix nauwelijks iets van begrijpt. In die situatie lijkt het kind het spoor bijster te raken.

Op diverse, belangrijke momenten verwijst de roman naar beelden of situaties die eerder in de poëzie een plaats kregen. Zoals het verhaal over de soldaatjes die Felix op vakantie kwijtraakt in het water. “Ik speelde met plastic soldaatjes. Op een middag was ik aan het spelen en dreven ze weg waar ik er niet meer bij kon, steeds verder het water op.” Snel gaat Felix hulp halen, maar als hij terugkomt zijn de soldaatjes verdwenen. Achteraf blijkt het de laatste vakantie met zijn ouders samen te zijn geweest. In Schif-erli’s debuutbundel waren de kwijtgeraakte speelgoedpoppetjes al aanwezig, in een van de ‘Drie jeugdfoto’s’:

Raken wij zoek (...) als de politieagent

zinkend aan de rand van het vakantiemeer
naar de zandbodem op de zomerdag
dat ik voor het eerst zag dat alles

uiteen kon vallen, al wist ik dat nog niet.

Krijgt het beeld in de poëzie veel meer lading, in de roman krijgt het een expliciet verhaal.

Nog frappanter is de steeds terugkerende droom over de obers die de jongen niet wensen te zien en te bedienen. De droom verwijst naar de tweede bundel, maar niet alleen naar het titelgedicht. De slotcyclus, ‘Vergeten vaders’, komt door de roman in een veel duidelijker licht te staan.

VERDWENEN VADERS

‘Vergeten vaders’ vertelt in veertien gedichten over een opeenvolging van vaders en zonen, over scheidingen en vervreemding. In de proloog herinnert de dichter zich dat zijn vader allerlei sterke verhalen placht te vertellen. Maar, stelt hij: “over uw vader zweeg u in alle talen.” Over die verzwegen vader, de opa van de dichter, gaan de meeste gedichten in de cyclus. Ook die man is ooit gescheiden. En op zoek geweest naar zijn vader, die spoorloos verdwenen blijkt. Opa heeft daarna waarschijnlijk zijn oude beroep weer opgepakt: kelner. Deze man probeert de dichter steeds weer in beeld te krijgen, om het verhaal van zijn vader en zijn eigen verhaal misschien weer tot een geheel te kunnen maken.

Opvallend genoeg ook hier aandacht voor het zijdelingse geritsel, waar de wind waait. Als kelner gaat opa door “de deur van de keuken buiten het zicht,/ de wind die plotseling voorbijschiet over/ het platgeslagen gras, een ballon met zich/ meetrekt, hoog de blauwe hemel in.” Alsof juist de marge getuigt en bewaart.

Dat opa vervolgens ook een schimmig oorlogsverleden heeft, maakt de zaak niet eenvoudiger. Tegen het einde van de oorlog is hij opgepakt en daarna nooit meer teruggezien. In het één-na-laatste gedicht zit de dichter als jongen in de auto van zijn vader, een situatie die herkenbaar is uit de roman: “op de achterbank vuilniszakken, spullen/snel bijeengezocht, de helft vergeten.” En in het laatste gedicht spreekt de dichter in de auto zijn eigen zoon aan: “Je stelt vragen die geen antwoord weten./ Je weet niet van de kelner, de avond van toen.” En hij besluit:

Ergens schuilt in iedere vader een zoon,
een zoon die zonder te weten omziet
en weet dat alles verdergaat met alleen
zichzelf en verhalen van vergeten

vaders.

Het is een ontroerende cyclus, die in het licht van het hele oeuvre nog sterker ontroert. Het is de kern van Schiferli's werk. Ook al bevat het nog talloze vragen. Juist daarom. Begrijpelijker worden nu regels als deze uit *Toespraak in een struik*: “Het maakt deel uit van een/ opeenvolging. Het maakt deel/ uit van een opeenvolging.” Al vóór de roman had Schiferli de vinger op de transgenerationele problematiek gelegd. In de roman wordt het proces zichtbaar en voelbaar gemaakt, met het verhaal over een cruciale levensfase. Vader na vader blijkt weggewaaid. Geen van de vaders heeft dit proces kunnen stoppen, waarmee het uiteenwaaien zich steeds herhaalde. Met zijn werk tracht Schiferli dit weggwaaien tot staan te brengen.

AFREKENING

Vaders mogen dan verdwenen of zelfs vergeten zijn, daarmee ben je nog niet van ze af. Er blijft nog van alles achter, al is het maar als schimmig verhaal of zelfs een leegte, met een blijvende invloed op je leven. Het heeft er alle schijn van dat Schiferli in zijn recentste bundel, de eerste na de roman, heeft willen afrekenen met wat er nog restte aan vader of vaders. In *De man van vroeger* zien we in elk gedicht een man opduiken, een soort vaderfiguur. Maar tegelijk is hij meer dan dat. Hij heeft in de bundel meerdere gedaantes, en tegelijk zit hij de dichter dichter op de huid dan zomaar een vader.

De man van vroeger is bepaald een aanwezigheid in de bundel. In bijna alle gedichttitels komt hij voor: ‘De man van vroeger neemt je mee’, ‘De man van vroeger mengt zich in het gesprek’, ‘De man van vroeger is een overlever’. Overal is hij prominent aanwezig. Hij heeft overal verstand van, hij heeft immers alles al eens meegeemaakt. Hij is verbitterd en heeft overal een mening over, die hij niet onder stoelen of

banken steekt. Hij is, kortom, tamelijk irritant. En de dichter komt maar moeilijk van hem af:

De man van vroeger bewoont je leven.
Hij zit op de bank, nodigt bezoek uit,
becommentarieert het uitzicht.

Zonder te aarzelen schenkt hij in,
laat het zich smaken, voert het woord.

Met zijn uiterst scherpe en heldere wijze van observeren weet Schiferli de zelfvoldane man van vroeger overtuigend neer te zetten. De man van vroeger weet alles beter, kan alles beter. Maar over vroeger wordt natuurlijk gezweven. Het wordt hardnekkig verdrongen en wie er naar vraagt, wordt weggehoond: "Hij lacht alsof de suggestie onnozel is:/ hoewel je anders zou denken heeft de/ man van vroeger niets met vroeger (...) Vroeger is een afgesloten hoofdstuk/ dat je zo vakkundig mogelijk moet/ zien te vermijden." Evenzogoed was vroeger alles beter: "De man van vroeger weet wat plezier is./ Want vroeger, toen had je feesten. Aan elke arm hing een vrouw."

In een interview vertelt Schiferli dat de man van vroeger veel weg heeft van zijn stiefvader, maar dat hij ook staat voor een generatie, waartoe zijn eigen vader behoorde. Het lijkt een bikkelarde afrekening. Toch laten de kalme toon en de volharding, van zowel de dichter als de man van vroeger, ruimte voor ontroering. Met al zijn vergeefse branie is de man van vroeger soms ook aandoenlijk of tragisch: "De man van vroeger bestaat uit fragmenten,/ notities, aanzetten die bleven steken,/ zoals hij zelf ook in alles bleef steken/ en nooit een beslissende stap zette./ Daarin schuilt wellicht zijn tragiek -/ bij alle praatjes verbleekten/ zijn daden."

De man van vroeger is een onmiskenbaar deel van het leven van de dichter, zijn stem zit in zijn hoofd, de man van vroeger debiteert ook voortdurend van alles over literatuur en poëzie ("Hij is een betere dichter dan jij"). Meer dan een afrekening lijkt het een poging tot grote schoonmaak van het über-ich. Bovendien wil de dichter, in zijn poging het verleden te doorgronden, uiteindelijk toch ook iets van de man van vroeger: "Je probeerde de man van vroeger/ te bereiken. Je schreef brieven naar/ adressen waar hij zou wonen./ Je voerde gesprekken in een scheef/ geparkeerde auto. Je wachtte op/ antwoorden die niet kwamen." Hier lijkt de man van vroeger weer meer op de eigen vader. Hoe dan ook (let op de dubbelzinnigheid van de eerste regel), laten ze elkaar niet los:

De man van vroeger liet je niet los,
ook al schudde je aan zijn jas
tot al zijn sleutels waren gevallen.

In het slotgedicht is de man van vroeger verdwenen. “Nu is er niets meer, geen man meer, alleen je eigen vroeger.” Heeft de dichter definitief met de man van vroeger afge-rekend? In de slotregel beschrijft de dichter zichzelf en zijn schaduw: “De schaduw valt als je opstaat.” Misschien, wanneer je je opricht, wanneer je je eigen leven met je eigen vroeger leeft, dat de schaduw die je volgt kleiner wordt, maar hij zal je toch altijd blijven volgen.

Het werk van Victor Schiferli verschijnt bij De Arbeiderspers.

- *De man van vroeger*, gedichten, 2015
 - *Dromen van Schalkwijk*, roman, 2012.
 - *Toespraak in een struik*, gedichten, 2008.
 - *Verdwenen obers*, gedichten, 2005.
 - *Aan een open raam*, gedichten, 2000.
-